

PRIKAZI KNJIGA

Mirjana POLIĆ BOBIĆ: Kalifornijski zapisi oca Ferdinanda Konščaka iz Družbe Isusove, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2015.

U ovoj knjizi autorica je iscrpno i kompetentno, kao ponajbolji prevodilac pisane ostavštine Ferdinanda Konščaka, analitički i metodološki kvalitetno, uz podrobna objašnjenja i popratna razmišljanja, na tristo stranica predstavila bogatu i vrijednu pisanu ostavštinu kao i relevantne spise o njegovom radu i o njemu. To je do sada najsveobuhvatniji pristup obradi spisa ovoga pripadnika Družbe Isusove u nas, koji uvelike pridonosi spoznaji o veličini i značenju njegovih znanstvenih i istraživačkih dosega, ne samo za geografiju nego za pojedine druge znanosti. Opsežni uvod čine četiri poglavlja autoričine sveobuhvatne rasprave 1. o Konščakovim zapisima i životu s popisom i opisom rukopisa i izdanja Konščakovih tekstova o Novom svijetu i o njegovu životu, 2. o tome kako je Konščak mogao dospjeti u Donju Kaliforniju, 3. o Kaliforniji od mita do utopijskog projekta te 4. o kraljevskim i misionarskim interesima, utopijskim obrascima i svakodnevnici sa zaključnim razmatranjima. Spisateljičina rasprava o navedenim aspektima, opservacije i razmatrani predlošci brojnih prethodnika, suvremenika i kasnijih istraživača i promicatelja Konščakova rada i djela odaju

vrstu poznavateljicu brojnih predložaka i dokumentacije, neobjavljene i objavljene, dostupne i manje dostupne o našem isusovcu istraživaču. Drugi dio, može se slobodno istaknuti, krucijalni su prijevodi petnaestak autentičnih zapisa, dakle pisama, izvješća, dnevnika, opisa, Ferdinanda Konščaka iz kojih se neposredno saznaje o njegovim putovanjima, otkrićima, spoznajama, poslanju, sukobljavanjima pa sve do intimnijih razmišljanja u prepisci ili izviješćima kroz koja izbija mnoštvo dokaza o njemu kao o izrazitom isusovačkom humanistu, entuzijastu, misionaru i istraživaču. To su pisma subraći, nadređenima, meksičkom provincijalu, superiorima, vizitatorima, prijateljima, dnevnicima i dr., te također dva prijevoda drugih autora Miguela del Barca i oca Francisca Zevallosa koji se tiču Ferdinanda Konščaka. Djelo prate i zahvala, popis izvora uz prevedene Konščakove tekstove, literatura, sažetci na španjolskom i engleskom jeziku i kratki opis života i rada autorice.

Otac Ferdinand Konščak, poznat u svjetskoj literaturi i kao Ferdinando Consag (španj.) utemeljitelj Donje Kalifornije (*Baja California*), rođen je u Varaždinu 2. prosinca 1703., a umro je u misiji Santa Gertrudis u Donjoj Kaliforniji (Meksiko) 10. rujna 1759. Pristupio je isusovačkom redu 1719. u Trenčinu u Slovačkoj. Filozofiju je završio u Grazu, zatim radio na kolegijima u Zagrebu, pa Budimu. Prije završetka studija teologije u Grazu, odobren mu je odlazak u Novi svijet pa je 1729. otišao u Španjolsku, odakle je iz Cadiza 1731. krenuo u jednom od jedrenjaka flote za Indije. Preko Havane, stigao je u Veracruz te u

Meksiko gdje je 1731. završio započeti studij teologije. Na poluotok Donje Kalifornije stigao je 1732. u redukciju Loreto gdje je najprije boravio, pa 1733. prešao u San Ignacio, zatim na sam jug poluotoka, pa ponovno u San Ignacio odakle je opsluživao velik dio izoliranih krajeva, dajući posebno velik doprinos osnivanju misija Santa Gertrudis i San Francisco de Borja. Kao isusovački misionar postao je jedan od najslavnijih istraživača meksičkoga poluotoka Kalifornije, koji je dokazao da je Kalifornija poluotok. Naime, poslije ranijih spoznaja (još od 30-ih godina 16. st.) da je Donja Kalifornija poluotok (v. Planciusov zemljovid svijeta 1592., i Meteliusov Kalifornije 1598.), u 17. i početkom 18. stoljeća počeli su se u

Europi pojavljivati pogrešni, dosta tvrdokorni stavovi da je riječ o otoku kao i zemljovidu na kojima je tako i prikazivana. Stoga je trebalo ponovno, a iz sasvim pragmatičnih razloga, podastrijeti nove dokaze o poluotoku. Premda se već subrat Francisco E. Kino u četiri svoja putovanja 1697. – 1702. uvjerio da je Kalifornija poluotok, to otkriće nije bilo prihvaćeno pa su se tražili novi dokazi. Konščakovo istraživanje dokazalo je drugi put poluotočnost Donje Kalifornije. Čak je i kasnije bilo dvojbi o poluotočnosti pa je 1766. tamo poslan otac Wenceslao Linck da provjeri Konščakovu tvrdnju. Priznati su mu znanstveni doprinosi u matematici, astronomiji, prirodoslovlju, etnologiji, geografiji i geologiji. Bio je graditelj cesta, vodoopskrbnih objekata i obrambenih nasipa te nadzornik svih isusovačkih misija u Meksiku, a njegovo ime nosi otočić Roca Consag (Consag Rocks na sjeveru Kalifornijskog zaljeva 17 milja od grada San Felipe). Miguel del Barco, kojeg je kasnije iščitavao i Alexander von Humboldt, navodio je Konščaka kao važnog izvora opisa ratničkih običaja, društvenog ustroja tamošnjih indijanskih zajednica, njihovih jezika, vjerovanja, načina odijevanja, prehrambenih navika, obreda uvođenja u zrelo doba života.

Uz brojne pohode, poduzeo je i tri veće ekspedicije (1746., 1751. i 1753.) u kojima je sustavno istraživao neznana područja poluotoka. U prvoj do ušća Rio Colorada, razriješio je više od dva stoljeća podržavanu dvojbu o Donjoj Kaliforniji, dokazavši da nije otok nego poluotok. Oko 1748. izradio je precizan zemljovid Donje Kalifornije, a oko 1750. i zemljovid Kalifornijskog zaljeva, ucrtavši u njih brojna naselja, misije, imena zaljeva, rtova, otoka, pojave vode (na njegovu zemljovidu *Aguage*) itd. kao i imena plemena. Zanimljivi su prikazi reljefa, posebice vulkanskog područja Las Virgenes (*en los quales sehàn de scubierto Volcanes d Fuego. Año 1746*), zaljeva, rtova, otoka i otočića u Kalifornijskom zaljevu itd.

Zemljovid Kalifornijskog zaljeva od područja Virgenes do ušća Kolorada koji je Ferdinand Konščak iscrtao 1746. na pohodu, a za tisak priredio Josph Gonzáles u Madridu 1747. te je objavljen u izdanju knjige Miguela Venegasa *Noticia de la California, y de su conquista temporal, y espiritual hasta el tiempo presente 1757*.

U svim ekspedicijama bilježio je podatke o terenu, prirodnim bogatstvima i starosjediocima. Osnovao je nove misije, gradio akvadukte, nasipe, kanale za odvodnju, sudjelovao pri otvaranju prvih rudnika srebra na poluotoku. Još za života objavljeni su njegovi dnevnic ekspedicijâ, prevedeni na nekoliko jezika, u više izdanja, a njegovi zemljovidi poluotokâ i zaljevâ bili su poznati u to doba i nerijetko precrtavani.

U prvom pohodu 1746. Konščak je s posadama i pratnjom na četiri jedrenjaka, počevši od luke San Carlos (daje opširan opis luke, voda, rtova), najbliže misiji San Ignacio, uz istočnu obalu poluotoka istražio najprije širi prostor zaljeva Santísima Trinidad (lovište bisernica s hridinastim dnom, opasnim za ronioce, San Bernabé i otočić s tuljanima). Nastavili su do područja rta San Juan de Bautista, niske obale s glinenim nanosima, pojavom vode i priobalnim hridima što opširnije opisuje, zatim do rta San Miguel, koji sa sljedećim rtom zatvara zaljev, s barom, vrelom vode, lovištem bisernica, gdje za nevremena more izbacuje mnoštvo školjaka tvoreći nasip koji već kršteni domoroci nazivaju *Pepena*. U mjestu San Miguel de la Peña održali su poduku domorocima poganima, od kojih su neke i krstili. Dalje opširno opisuje obalu, vrste dna, odvaljene litice, pojave ilovasta tla uz obalu s kaktusom *cardón* i čičkom, brojnim pticama, pojavama mramora. U blizini rta San Gabriel de las Almeja ili Salsipuedes (prema imenu susjednog otočja) spominje otočić Tortuguilla (tj. Kornjačica) koji Kalifornijci nazivaju Serro Blanco, obližnja naselja u kojima je bilo ponešto krštenika. Domoroci skupljaju vodu, pa makar i slankastu jer su izvori rijetkost. Dno je opasno, hridinasto, spominje neku žutu pećinu, s opisom obale. Skupine domorodaca dovodile su djecu na krštenje, ali bilo je i onih, na koje su bili upozoreni da spremaju napad na ekspediciju, pa su nastavili prema zaljevu San Rafael gdje su na ušću rijeke Kada Koaman u razgovorima s gostoljubivim domorocima, koji su ih vodili do brzaca vode i zdenca, saznali da njih i ronioce napadaju gorštaci. Posebno je važan opis toplih vrela koja su vidljiva za oseke, a za plime su poplavljena morem, priobalnih dijelova s konkavnim stijenama s izvorima vode, šljunčanim i pješčanim nanosima, drvećem *mezquite*. Pohod je nastavljen prema rtu San Antonio. Tamošnjem malom zaljevu dali su ime Purgatorio (Čistilište). Zatim su obišli stjenoviti i hridinasti rt Las Animas i stigli u duboku i pogodnu uvalu Los Angeles zaštićenu ulančenim otocima na ulazu s pojavom vode koja teče sa strmih padina. Ovdje su bili izloženi prijetnjama okupljenih domorodaca sa sjevera koji su brodove pratili nekoliko dana. Nastavili su do dijela Los Remedios s uvalom Nostra Señora de los Remedios, s nasuprotnim otokom Ángel Santo de la Guarda. Za njega navodi da je dosta izdužen, širi na sjeverozapadu i da se od rta San Rafael proteže sve do otočića San Juan i San Pablo, a i dijelu obale su dali isto ime. Svugdje ima dosta bisernica. Kanal između otoka i obale poluotoka pun je kitova pa ga zovi Kitovim tjesnacem (Canal de Ballenas). Skromne, guste i bljutave vode našli su i na dijelu obale koji su nazvali po danu dolaska, San Pedro e Pablo. Nastavili su do zaljeva San Luis Gonzaga i njegova otoka okruženog rtovima, povoljnog za sidrenje, s više slanih lokava na kopnu i bogat ribom, a na zemljovidu je ovdje označeno ime na kopnu San Stanislao (sv. Stanislav; poljski isusovac iz 16. st.). Tu se nalazi i voda San Estanislao. Stalno su susretali negostoljubive, preplašene domoroce, a u moru posvuda sedefaste školjke. Sljedećem dijelu obale nadjenuli su ime San Sebastian, a zatim dio obale zvan Visitación završava na sjeveru istoimenim visokim rtom. Dalje je obala niska, ravna, blatna i kamenita, s dosta antilopa, divljih koza i ovnova, a naišli su i na ključalo sumporno vrelo s dimom (zacijselo solfatar). Sljedeća zona, nazvana Santa Ysabel, zadnje je nalazište školjaka bisernica, jer ih dalje nije bilo, a u blizini, na dijelu dosta teško pristupačne obale s pješčanim prudovima s dražicom San Fermin našli su pitku vodu. Nastavili su prema uvali San Felipe de Jesús, a prošavši San Buenaventura, obala je postala niska, pješčana, močvarna (*Marismas* na zemljovidu) s planinama udaljenima tri do četiri lige, bez uvala i izvora, s plitkim morem (*Pantanos*), zamuljeno. Stigavši do ušća Crvene rijeke, vode su postale obojene, opore, nezdrave. Unatoč vrlo teškim uvjetima, naišli su na pitku vodu pri ušću, na kojem rukavci rijeke odvajaju tri niska močvarna otoka. Nanos rijeke prostire se miljama, a snaga plimnih valova, kao i same rijeke, dovodila je do havarija pa je jedan od brodova stradao. Istražili su područje oko ušća, ustanovivši da s kalifornijske strane rijeka vijuga i među planinama. Nakon dvadeset pet dana istraživačkog pohoda, Konščak prvi put spominje zemljovid koji je izrađivao navodeći: „Petnaestorica naših kretala se jedno vrijeme kopnom, pa su nam donijeli vijesti o stanju u močvari koja se nalazi na samom rtu toga podvodnoga područja i mi to ucrtasmo u zemljovid“ na kojem je bila označena sjeverna širina. Ovaj Konščakov dnevnik otac Miguel de la Barca kasnije je popratio podrobnim objašnjenjima i komentarima.

U drugoj ekspediciji Konščak je putovao kopnom poluotoka prema sjeveru i do Tihog oceana. Taj pohod o kojem piše u pismu prijatelju i posebno opširno u dnevniku, odvijao se 1751. iz misije San Ignacio, zapravo iz La Piedad (kasnije nazvana Santa Gertrudis) prema San Everardu kroz Sierra Madre na drugu stranu poluotoka do Oceana. Pohod se odvijao uz pomoć konja, najprije u bezvodnom kraju s bodljikavim

stablima *milapa*, gdje su domoroci već bili pokršteni. Zatim su stigli do korita Kalmayia, koje je pripadalo oselju Nuestra Señora dela Visitación, zatim do Nuestra Señora dela Desponsación de Pui te potoka Kanjaikamána, Nakon nekoliko dana došli su do Ajavaiaimina, tekućice s vodom, potom do Anguma, potoka Ziénage u Mezcalu, nešto sjevernije. U dnevniku spominje otoke u tjesnacu Santa Barbara i otok Cerros (Cedros) ili Santísima Trinidad, koji domoroci zovu Vamalgua ili (G)Uamalgua (tj. kuća magle) te rt Mendocino i otok Cenizas na Oceanu. Došavši do mjesta Kalvalaga pogled im se pružio na mali, ali visok otok „koji pomorci koji putuju za Filipine zovu Guadalupe“. Odatle su se vratili natrag do potoka Ziénage i potoka Kanjaikamána, te se zadržali kod vrela Medakal. Slijedi opis obale nasuprot otoku Cedros, gdje ima u moru mnoštvo kitova, gdje su pronašli ostatke brodoloma nekog broda, a spominje i Zaljev (očito Vizcaíno). Uskoro su stigli u indijanski Laboakal, odakle su se ponovno vratili u La Piedad i San Everardo, odakle su i krenuli. Svugdje opisuju život, vjerovanja, ponašanja i običaje domorodaca.

Iz vremena između drugog i trećeg pohoda, posebno je važan opis otkrivenih dijelova Kalifornije i dijelova Meksika. Najprije za Donju Kaliforniju kaže da je siromašna, bezvodna, s nešto ruda i bisernicama, u nju misionari dolaze iz svojih misija u Sinaloi, na koju se kratko osvrće. Misije su geografski razmještene od najjužnije San Lucas do najsjevernije Santa Gertrudis. Plodnog zemljišta ima samo na jugu, i tamo žive u bolestima i međusobnim sukobima vrlo razrijeđeni Perikujci i Vajkurci te Guajkurci. Tri misije Perikujaca, Santa Rosa, Santiago i San José del Cabo, svedene su na Santiago i seoce San José, a vajkurske su misije Nuestra Señora de Pilar na jugu i Nuestra Señora de los Dolores i San Luis Gonzaga nešto sjevernije s oceanske strane. Ishodište misijskog rada i kraljevskih snaga je Loreto, nekad Concho, u području malobrojnog naroda Monkujaca, jezikom različitog od drugih, a okružuje ga prostorno istaknut narod Kočimaca ili Lajmona. Tamo je sedam misija (od juga prema sjeveru: San Javier, San José de Comodú, Purísima Concepción, Santa Rosalia, Nuestra Señora de Guadalupe, San Ignacio i Santa Gertrudis). Opisuje različitost narječja plemena, njihovih običaja te napose način jedenja (s uzicom uz dvostruko žvakanje). Poluotokom se pruža bezvodno sredogorje Sierra Madre, a priobalje je još bezvodnije pa su samo tri misije na obali. Otvoreni su i rudnici (Santa Anna i dr.). Ima nešto srebra, dosta naslaga soli i salitre. Uz poluotok su i otoci, s oceanske strane su važniji Santa Magdalena, La Navidad de Nuestra Señora i Cerros (Uamalgua). S ovoga posljednjeg domoroci su prešli na kopno i dio ih se naselio u San Estanislau. Bave se i lovom na morske dabrove (nutrije). S istočne strane poluotoka ima više pogodnih luka (Concepción, Los Angeles i dr.), zaljeva te otoka, od kojih su za pristajanje pogodna tri: Espíritu Santo (za plime dva otoka, vrela vode), San José (domoroci tamo love divljač koja u želudcima ima bezoar, kamen koji stvaraju preživači i ima ljekovita svojstva) i onaj posvećen Gospi Karmelskoj na kojem je solana. Navodi da su svi otoci Kalifornijskog zaljeva nenaseljeni, premda je na nekima prije bilo stanovnika, ali su prešli na kopno u misije. Opisuje različitost školjki bisernica i samih bisera prema boji (na jugu su bijeli, sjevernije u raznim bojama) s kojima se trguje, purpurnu školjku, a ističe da su brojne i zmije te morske kornjače s obje strane poluotoka, ali onih s prozirnim oklopom koje daju skupu kornjačevinu ima samo na jugu. Bavi se i različitim biljkama (*medesa*, agave, *tedá*, gorka smokva, kaktusi, razni sukulenti, *garambulla*, *pitahaye*, *cardón*, portulak, šćir) od kojih su neke jestive, ljekovite, a za prehranu su važni i zečevi, kunići, šišmiši pa i štakori. Česti su leopardi, rjeđi jaguari, divlje mačke, vukovi, ima kojota, a lisice su brojne, i sve ih domoroci jedu. Otrovnice čegrtuše su posvuda kao i brojne druge, većinom neotrovne zmije. Spominje i guštere i crve koje domoroci sve jedu osim daždevnjaka i nekoga crvenog crva, te pojedine kukce (stjenice, skakavce, razne pauke pa i tarantule i dr.). Od ptica spominje brojne grabljivice, orlove, gavrane te golubove, neke vrste nalik na fazane i prepelice. Srebro se vadi u rudnicima na jugu, bakra ima po kamenju, željeza također u grumenima, sumpora u izobilju, galice, različitih mramora i prozirca nalik na dijamant. Daje opširne opise običaja i životnih navika domorodaca, muškaraca i žena, nošnje, ženidbe, vjerovanja, idola, vračeva, glazbe, plesova, mnogoženstva (naročito kod stasitih i svijetloputih Perikujaca), vještina lova, prehrane, pogrebnih običaja, inicijacije itd. Vrlo pojednostavnjeno daje opise pojedinih stijena, ruda, okamina, konglomerata i breča pokušavajući objasniti njihov postanak. Na kraju u bilješci navodi luke s oceanske strane kad se od otoka Cerros putuje na sjever: San Hipólito i San Damián prije otoka Cenizas, a zatim San Francisco (de Borja, op. p.), Las Vírgenes, San Simón i Judas te San Diego, koji je razmjerno blizu misije San Borja.

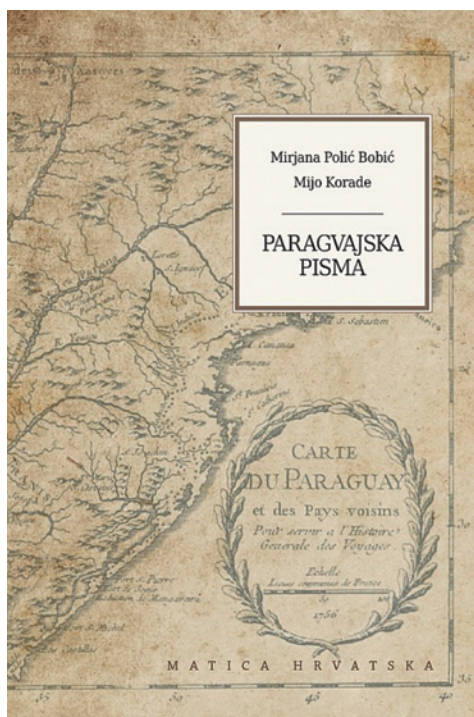
Treći pohod 1753. godine, čiji izvorni opis (dnevnik) do sada nije poznat, ali se ponešto saznaje iz drugih napisa, ostvaren je kroz unutrašnjost poluotoka na sjever do 30. stupnja sjeverne širine. Ovaj je put prošao u puno gostoljubivijem okruženju domorodaca, kopnom od Santa Gertrudis preko naselja uz zaljev Los Angeles, do naselja u sredogorju nedaleko od zaljeva San Luis Gonzaga.

Osim što je brojnim pothvatima osnivao sigurna naselja, vodoopskrbne sustave, smirivao sukobe među plemenima, onemogućavao pljačke s različitih strana, počeo opismenjivati i liječiti domoroce od zaraza i epidemija, otvarajući im tako put u civilizirani način života, za geografe su značajni i njegovi pisani doprinosi. Uz manje opservacije o Havani, Veracruzu, otocima Alacranes u Meksičkom zaljevu, otkrio je svjetskoj geografskoj spoznaji oblik i zemljopisna obilježja istočne obale Donje Kalifornije, duljinu otoka Angel de la Guarda, mjesto za misiju San Francisco de Borja, izvor rijeke Adac. Istražujući terene oko misija San Ignacio, koji je na granici prema sjeveru (*frontera del Norte*), Santa Gertrudis, te velik dio Kalifornijskog zaljeva (ili Crvenog mora), u njegovim se zapisima ističu misija Guadalupe, oblast Primeria (današnje Sonora i Sinaloa), ušće Crvene rijeke, temeljit opis zaljeva Los Angeles, vrlo pogodne prirodne luke s vrelima vode i više otočića u blizini (južno od Kanala kitova *Canal de Ballenas* na njegovoj karti) s pogodnim pristupom iz luka Caborce i Tepoce, koji, s obzirom na povoljne vjetrove, omogućuje prolaz kroz „zastrašujuće otoke Salsipuedes“, Laogiú, tj. planine San Rafael i mnoge druge u ovom tekstu navedene. Geografi, ali i svi drugi koje ova problematika zanima, u ovom će zanimljivom štivu zahvaljujući trudu autorice, pronaći poticaje za saznanja o Ferdinandu Konščaku i njegovim otkrićima i zapisima, a možda i za daljnje pronalaženje drugih, do danas još nepoznatih rukopisa, bilo njegovih ili o njemu.

Autorica Polić Bobić je za knjigu o ocu Ferdinandu Konščaku dobila nagradu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća u Republici Hrvatskoj za 2015. godinu za područje društvenih znanosti.

Damir Magaš

Mirjana POLIĆ BOBIĆ, Mijo KORADE: Paragvajska pisma: Ivan Marchesetti i Nikola Plantić, isusovci u Paragvajskoj provinciji Družbe Isusove, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.

Iz pera vrsne hispanistice, urednice i književne prevoditeljice, redovite profesorice španjolske i hispanoameričke književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te koautora, crkvenog povjesničara i povjesničara kulture, suradnika Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu i nasl. redovitog profesora na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, dostupno je široj javnosti kulturološko ostvarenje koje ima i brojne sastavnice povijesno-zemljopisne naravi, pa je stoga zanimljivo ne samo za povjesničare, hispaniste i druge, nego posebice i za geografe. Prof. Polić Bobić inače se bavi istraživanjem književnosti i kulturne povijesti kolonijalne Amerike te hrvatsko-hispanskim kulturnim vezama, a prof. Mijo Korade hrvatskom latinističkom historiografijom, historiografijom hrvatskoga redovništva, odnosima Crkve i države, poviješću školstva u Hrvata i hrvatskim putnicima i putopiscima.

Knjiga se u prvom dijelu bavi Paragvajskom provincijom Družbe Isusove i njezinim misijama u kojima su srednjoeuropski isusovci, među kojima i hrvatski, u okviru opće i kulturne povijesti kolonijalne Amerike dali istaknut doprinos ne samo zemljopisnom širenju misijskih projekata, nego i sveukupnom udjelu Družbe Isusove u kulturi, povijesti, geografiji, književnosti itd. kolonijalnih posjeda.

Razmatranim spisima te redovničke pokrajine, u kojoj su o nastanku tzv. *redukcija*, tj. naseobina u kojima se obavljala evangelizacija indijanskih plemena Guarani i drugih, omogućen je odgovarajući pristup poznavanju onovremenih procesa, uz ostalo i sociogeografskih, u prostoru južnoameričkoga geopolitičkog sruza dvaju katoličkih kolonijalnih imperija, španjolskog i portugalskog.

U porječjima Parane, Paragvaja, Urugvaja s njihovim brojnim pritokama, u okviru većeg broja (više od četrdeset) misija na teritoriju današnje Argentine, Paragvaja, Bolivije i Brazila, između 1585. (1604.) i 1767. ostvarivani su suživot i društveno-gospodarsko uređenje potaknuti djelovanjem požrtvovnih isusovaca, među kojima se ističu i oni iz hrvatskoga prostora tadašnje Austrijske provincije Družbe Isusove, Ivan Krstitelj Marchesetti iz Rijeke i Nikola Plantić iz Zagreba, čija su pisma predmet ove knjige. Red kojem su pripadali zacrtao je stvaranje kršćanskog društva, ustrojstveno i gospodarski izvan utega tadašnjih europskih kasnofeudalnih odnosa, bližeg pravednim novozavjetnim učenjima o ravnopravnosti i vrijednosti svih ljudskih bića. Taj „jedinstveni socijalni eksperiment u povijesti čovječanstva“, koji je imao i svoje političko-geografsko naličje, premda je doživio mnoge poticaje, priznanja i podršku mnogih suvremenika, ugašen je, na štetu posebice brazilskih guaranskih misija. Tome su uzrok bila međudržavna i unutarcrkvena nesuglasja, agresivnost odmetnika i pojedinih kolonizatora te posebice objede i optužbe da misionari zlorabe zasnovane redukcije za svoje bogaćenje i širenje nekoga svojeg zamišljenog kraljevstva. Otuda i kasnije neosnovane i izmišljene reinterpretacije o Plantiću kao „paragvajskom kralju“, kao „komunističkom kralju“ i sl. Od 1585. do 1767. Družba je provela dvadesetpet istraživačkih pohoda, ostavivši o tome brojna pismena svjedočanstva.

Epilog gotovo dvostoljetnih nastojanja isusovaca, u vrtlogu dinastičkih interesa i prekrajanja i u sukobu portugalskih i španjolskih geopolitičkih prisezanja, bio je, nažalost, porazan, posebice za stotine tisuća domorodaca koji su pristali na pokrštavanje i novi način života ostvaren kroz misionarske redukcije. Pojam redukcija (lat. *reducere* – natrag dovesti) ovdje označava misijska naselja, tzv. *Paragvajске redukcije* u koje su iz divljih krajeva i prašuma okupljani Indijanci da žive sigurni u organiziranoj kršćanskoj zajednici. Prostirale su se na području dugačkom više od 1000 km i širokom oko 300 km, površine više od 400 tisuća četvornih kilometara. Prva je bila Loreto (1609.), u pokrajini Guayara. Najsjevernija redukcija, San Ignacio del Norte, bila je na 16. usporednici, a najjužnija, Yapeyu, između 29. i 30. usporednice južne zemljopisne širine. U početku su bile izrazito ugrožene od neprijatelja kraljevske kuće i guvernera, raznih španjolskih upravitelja i veleposjednika, portugalskih trupa i posebice odmetnika, a kasnije su konsolidirane u tzv. Kršćansku Republiku Paragvaj koja je uživala visoku autonomiju unutar Španjolskog Kraljevstva. U vrijeme procvata redukcija, ustrojenih po načelu „zajednički posjed, zajednički rad, zajednički plodovi“ 30-ih i 40-ih godina 18. stoljeća živjelo je u njima i više od 140 000 osoba. Uređenje naseobina i zemljišnih imanja svakako je bitno utjecalo na stvaranje novoga oblika kulturnog krajobraza u divljim predjelima južnoameričkog kontinenta.

U drugom dijelu knjige predstavljena su do sada neobjavljena pisma navedene dvojice hrvatskih isusovaca u izvorniku na španjolskom i u hrvatskom prijevodu, pisma iz njihove prepiske i druga pisma u kojima se spominje Ivan Marchesetti (Rijeka, 10. prosinca 1704. – Candelaria, Paragvaj, 5. veljače 1767.). Ivan Marchesetti umro je u Novom svijetu prije protjerivanja Družbe Isusove 1767. godine. U Argentinu je stigao 1734. i ondje, poslije priprema u Córdoba, od 1738. do smrti djelovao kao misionar i upravitelj u sedam misija. U Nuestra Señora de Fe uveo je plantažni uzgoj štitastih uši – košenila za proizvodnju grimiznih boja te priređivanje lijekova i začina te ustrojio samoobranu grada. Uspješno je pokrenuo proizvodnju i trgovinu poljoprivrednim kulturama u redukcijama (*maté*, duhan, trska, sukno i dr.). Nikola Plantić (Zagreb, 2. prosinca 1720. – Varaždin, 15. lipnja 1777.), koji je bio u Paragvaju, ali nije poslan u misije, nego je kao profesor filozofije i teologije boravio u Córdoba, vratio se u Hrvatsku gdje je i umro. Prije odlaska u Južnu Ameriku 1748. studirao je filozofiju u Zagrebu i Grazu, a teologiju u Trnavi te 1747. zaređen. Bio je i rektor isusovačkoga kolegija u Buenos Airesu te superior u Montevideu. Nakon izгона isusovaca na temelju patenta Karla III., vratio se 1768. u Zagreb. Od 1771. bio je rektor isusovačkoga kolegija u Varaždinu, gdje je ostao i nakon ukinuća reda 1773. Popraćena opsežnim bilješkama, pisma Marchesettija i Plantića subraći pohranjena u argentinskom državnom arhivu, svjedoče o misijama, tegobama, gospodarskom i društvenom ustroju, svakodnevnom životu, dvojicama i borbama misionara, kolonizatora i domorodačkih plemena. Prepisku je pronašao pok. Milan Blažeković te ju je predao 1992. godine drugom autoru knjige dr. Koradeu. Ova pisma, kao izvorna svjedočanstva, važna su potka u izučavanju povijesno-zemljopisnih okolnosti tristogodišnjega kolonijalnog razdoblja i nastanka južnoameričkih društava. Autori su ih popratili znanstvenim studioznim razmatranjima o životu i radu dvojice misionara te njihovu utjecaju na subraću redovnike, druge suvremenike i naraštaje koji su slijedili. Posebno je obrađena i legenda o kralju Nikoli, tj. intriga o Plantiću kao kralju paragvajskih Indijanaca, izmišljena i proširena za potrebe pristalica sramotno rigidne reakcije na jednu humanu, gospodarski

uspješnu misionarsku stečevinu i koliko je bilo moguće, ostvarenje pravednog suživota domorodaca i kolonizatora.

Svakoga geografa, kao i brojne druge čitatelje, zanimat će ovo štivo kao dokumentacija i svjedočanstvo jednog vremena i geopolitičkih zbivanja unutar kojih je, unatoč brojnim poteškoćama, ostvarena jedna od najhumanijih do sada poznatih ljudskih zajednica. Kada su godine 1750. Španjolska i Portugal provele bestidnu trgovinu s gradovima-misijama zamjenom sedam redukcija na istočnoj obali Urugvaja za bogatu koloniju San Sacramento na ušću rijeke La Plate, u mjesec dana moralo se iseliti 30 tisuća ljudi sa svom pokretnom imovinom iz sedam misijskih župa. Guarani su morali prepustiti sav svoj 150-godišnji trud svojim neprijateljima. Brojni prosvjedi civilnih i crkvenih vlasti u Americi i u Španjolskoj nisu, nažalost, bili od pomoći. Unatoč kasnijem povratu na prijašnje stanje, protjerivanjem isusovačkog reda u Portugalu, ubrzo i u Španjolskoj, te geopolitičkim previranjima u 19. stoljeću, baština prosvjetiteljskih i vjerskih misija ubrzano se gasila. Ipak, ostale su brojne potvrde, uz ostalo i pisma naših redovnika, veličanstvenog postignuća jednoga crkvenog reda, doprinosa općem boljitku svijeta. Isusovci su svojim redukcijama u Paragvaju ispisali zasigurno jednu od najljepših stranica socijalne povijesti kao i povijesnog zemljopisa na karti svijeta.

Knjiga je izašla u izdanju Matice hrvatske, kao prva knjiga u sklopu edicije Biblioteka Historia. Glavna urednica je Romana Horvat, a recenzenti su dr. sc. Marino Manin iz Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu i dr. sc. Damir Zorić, etnolog i povjesničar iz Matice hrvatske. Knjiga ima dvjesto četrdeset šest stranica s osamnaest slika (dvanaest u bojama), bibliografijom i kazalom osobnih imena. Kao što je s uspjehom i suosjećanjem za Guaranske redukcije svojevremeno prihvaćen filmski oskarovac *Misija* na ovu temu, tako i ova knjiga ne ostavlja ravnodušnima sve one koji teže pravednijim i humanijim odnosima među ljudskim zajednicama.

Damir Magaš

